

A hátrányos helyzetű gimnazisták továbbtanulási tervei Magyarországon

AGÓCS HELGA*

ABSZTRAKT

Tanulmányom középpontjában a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok továbbtanulási esélyei és lehetőségei állnak. A kutatás célcsoportját olyan, gimnáziumban, nappali tagozaton tanuló hátrányos helyzetű fiatalok képezték, akiknek célja a felsőoktatásban való továbbtanulás útján kitörés a helyzetükből, státuszukból. Az interjúkban az ezzel kapcsolatos elképzeléseik, félelmeik feltárására törekedtem, miközben igyekeztem körüljárni ezt az egyébként sem könnyű témakört, magát a továbbtanulást a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók szemszögéből. Kutatásom fő célja az volt, hogy a mélyinterjúk segítségével betekintést nyerhessek a hátrányos helyzetű tanulók látásmódjába, gondolkodásmódjába

KULCSSZAVAK: hátrányos helyzet, oktatás, továbbtanulás, esélyegyenlőség, mobilitás

ABSTRACT

Tertiary education plans of disadvantaged secondary grammar school students in Hungary

My study focuses on tertiary education chances and opportunities of disadvantaged and multiply disadvantaged children and youngsters. The target group of the research consisted of disadvantaged full-time secondary grammar school students who aim to get out of their position and status with the help of further education. Via the interviews I tried to examine the difficult topic of further education from the perspective of the disadvantaged and the multiply disadvantaged students, also aspiring to reveal their notions and fears about the topic. The main goal of my research was to get an insight into the perspective and mentality of disadvantaged and multiply disadvantaged students.

KEYWORDS: disadvantaged situation; education; further education; equality of opportunity; mobility

* Agócs Helga: egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem, Politikatudományi és Szociológiai Intézet

Bevezetés

Manapság egyre több kutatás foglalkozik a hátrányos helyzetű fiatalok társadalmi mobilitásával, rezilienciájával. Ennek alapjai általában a család anyagi helyzete, a szülők iskolázottsága, társadalmi státusza, valamint a diákok iskolai teljesítménye. Kutatásom során a „megszokott”-hoz képest rendhagyó eredmények születtek, mivel többségében olyan gimnazista diákokkal volt lehetőségem beszélgetni, akik a hátrányos helyzetük ellenére nagyon is jól teljesítenek, tanulmányaikat tekintve már-már kimagaslóak. Hozzá kell tenni természetesen, hogy a kis létszámú minta nem teszi lehetővé a reprezentatív következtetéseket, de mégis biztató, hogy a negatív statisztikákkal szemben pozitív példákat is találhatunk.

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy felderítsem az általam választott középiskola populációjának egy kis létszámú mintája által a hátrányos helyzetű gimnazisták gondolatait, terveit a továbbtanulásról, és ennek segítségével fény derüljön az iskolák közötti átmenetek esetleges súrlódásaira, nehézségeire, problémáira. A tanulmány nem vállalkozik az oktatási rendszer komplex feltárására, pusztán egy kis csoport tapasztalataira helyezi a hangsúlyt.

Tanulmányom elején általánosságban mutatom be a hátrányos helyzetű gyermekek, családok körülményeit, ezen belül a társadalmi mobilitás kérdésével is foglalkozom. Ezt követően már leginkább magáról az iskolai előmenetelről, a teljesítmények és motivációk összefüggéseiről fogok írni, mind gimnáziumi, mind felsőoktatási szinten. Az empirikus részben ismertetem a kutatás főbb módszertani jellemzőit és a diákokkal készült interjúk eredményeit, majd ezek összefoglalásával kísérletet teszek néhány megoldási javaslat megfogalmazására.

A hátrányos helyzet társadalmi megközelítése

A hátrányos helyzet mint szociális és gazdasági minőséget meghatározó fogalom a hatvanas években kezdett elterjedni (Fejes 2006). Manapság már kevés olyan terület van, ahol a kifejezés nem meghatározó, hiszen az ember társadalmi hátterére utal. Nem csak az egyénre, de annak családjára, környezetére, lakóhelyére, iskolázottságára és jövedelmére vonatkozóan is következtetések vonhatóak le. Ez a státuszjelző fogalom befolyásolja az emberi kapcsolatokat, a munkaválasztást és az életminőséget is.

A gyermekek esetében többféle meghatározás is létezik, amely alapján megállapítható a hátrányos helyzet. Mást jelent a pedagógiában, és mást a gyermekvédelemben. Míg a pedagógia a gyermekek hátrányait az iskolai teljesítményükkel kapcsolja össze, addig a gyermekvédelem a szociális biztonság és veszélyeztetettség szempontjából vizsgálja a körülményeket.

Az 1997. évi, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény szerint hátrányos helyzetű az a gyermek, aki rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult, és ezen kívül szülei vagy alacsony iskolai végzettségűek, vagy mun-

kanélküliek, vagy a család lakáskörülményei nem biztosítottak a gyermek egészséges fejlődéséhez. Halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, akinél a fenti feltételekből legalább kettő fennáll, vagy nevelésbe vett gyermek, vagy hallgatói jogviszonyban álló utógondozott.

Ezek alapján a hátrányos helyzet jellemzőit leginkább egy véges számegegyeneshez tudnám hasonlítani, melynek kezdőpontjában – vagyis „nullánál” – azon gyermekek állnak, akikre egyik kritérium sem igaz. Ezután, nagyjából az egyenes közepén helyezkednek el azok a hátrányos helyzetű gyermekek, akikre a törvényben meghatározott „elvárások” közül valamelyik feltétel érvényes, míg a végpontjában lévőknél a körülmények közül több is fennállhat, így ezeket a gyermekeket már a halmozottan hátrányos helyzetű kategóriába sorolhatjuk. Összességében megállapítható az is, hogy minden hátrányos helyzetű gyermek az élete valamely területén vagy területein hátrányt szenved. Mivel a gyermekvédelmi törvény szerint „a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermeknek joga van ahhoz, hogy fokozott segítséget kapjon a fejlődését hátráltató körülmények leküzdéséhez és esélyeinek növeléséhez” (1997. évi XXXI. tv.: 6.§ (2a)), szociális helyzete alapján különböző támogatásokat vehet igénybe, mint például a rendszeres gyermekvédelmi támogatást, amely a hátrányos és halmozottan hátrányos gyerekek számára kedvezményes étkeztetést, természetbeni juttatásokat és egyéb kedvezményeket is biztosít (1997. évi XXXI. tv.).

A család és a gyermek helyzete egymással szoros viszonyban áll. Papp (1997) a hátrányos helyzet megnyilvánulásait a gyermekekre vetítve a következő családi körülményekkel jelöli: alacsony jövedelem; rosszul felszerelt, egészségtelen vagy szűkös lakáskörülmények; a szülők alacsony iskolai végzettsége; deviáns mikrokörnyezet; a család vagy az ép család hiánya; beteg vagy korlátozott képességű szülők. Egy család pedig akkor számít hátrányos helyzetűnek, ha a gyermek szocializációs körülményei kedvezőtlenek (Venter – Márton 2009).

Családi örökség kontra mobilitás

A társadalmi mobilitás témájában Kozma (1975: 18–19) megfogalmazását választottam, aki szerint „társadalmi mobilitásról (...) akkor beszélünk, ha a társadalom különféle rétegei és csoportjai helyet változtatnak a rétegződés rendszerében. (...) Azok, akiknek kisebb az esélyük a fölfelé irányuló társadalmi mobilitásra, hátrányos helyzetben vannak más rétegek tagjaival szemben”.

Az köztudott, hogy egy család szociális helyzete jelentős hatással van a gyermekek későbbi életére, ám Lannert (2003: o.n.) szerint „a családi háttér szerepe [tehát] – ezen belül elsősorban a szülők iskolai végzettsége és az általuk közvetített kultúra [is] – alapvetően befolyásolja a gyermek további sorsát”, és a társadalmi mobilitáshoz való esélyeit. A legnagyobb hátrányban az elszigetelődött, rossz állapotú falvakban élő, munkanélküli vagy alkalmi munkákból élő, több gyermekes családok vannak. Ha nem is kulcskérdés, de fontos szempontja tanulmányomnak, hogy a család,

a származás hogyan befolyásolhatja a hátrányos helyzetű gyermekek sikerességét, teljesítményét.

Mare(idézi Bukodi 2000) szelekciós mechanizmusokról szóló elmélete alapján a kedvezőtlenebb családi környezetből érkező gyermekek akár már az általános iskolában szembesülnek olyan gátló tényezőkkel, követelményekkel, hogy közülük csak a „legjobbaknak” lesz esélyük eljutni a felsőfokú továbbtanulásig. Ez alapvetően meghatározza a diákok törekvéseit egy jó, munkaerőpiaci szempontból hasznos végzettség megszerzésére.

Jól jellemzi társadalmunkat, hogy az alsóbb vagy a „legalsó” rétegek gyermekei hogyan „illeszthetők be” a közösségbe, és hogyan tudnak kiemelkedni az oktatás által. Ha kirekesztő, és olyan iskolákba szegregál, ahová általában véve ezen rétegek tagjai járnak, akkor annak egyik hatása, hogy jelentős feladatot hárít a szociális ellátórendszerre, de a legfőbb probléma, hogy elveszi a lehetőséget és a motivációt a tehetségesebb és figyelemre méltó gyermekektől is. A hátrányosabb helyzetű gyermekek oktatása nem könnyű feladat, de jó befektetés lehet a jövőjükre nézve, hiszen esély ad nekik a társadalmi mobilitásra.

A hátrányos helyzetű fiatalok helye az oktatásban

A pedagógia azokat a tanulókat tekinti hátrányos helyzetűnek, akik számára társadalmi, gazdasági és kulturális körülményeik a többséghez képest kedvezőtlen helyzetet teremtenek az iskolai előrehaladás szempontjából (Venter – Márton 2009). Ilyen körülmény lehet a szülők alacsony iskolázottsága, az alacsony jövedelem, vagy például az eltartottak magas száma is. Ezeket összefoglaló néven „szociokulturális háttérként” (Fejes 2006: o.n.) is emlegetik.

A magyarországi köznevelésben részt vevő, hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek számáról a Központi Statisztikai Hivatal készít felméréseket¹, mely sokak számára megdöbbentő adat lehet: 2013-ban Magyarországon közel 420 ezer, 2014-ben több mint 300 ezer gyermeket érintett ez a probléma, és szenvedett hátrányt az élete valamely területén. A hátrányos helyzetű tanulók aránya a szakiskolákban a legmagasabb (19%), de az általános iskolákban és óvodákban is jelentős (17%), ellenben a gimnáziumokkal, ahová a diákoknak csupán 4,3%-a érkezik szociálisan rosszabb körülmények között élő családból. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma lényegesen kevesebb, arányuk azonban az előzővel majdnem megegyezik: a szakiskolákban és az általános iskolákban minden tizedik tanuló, a gimnáziumokban viszont csupán minden századik (KSH 2015: 3). A gimnáziumban tanuló hátrányos és halmozottan hátrányos tanulók száma olyan alacsony, hogy itt valószínűleg már csak egy nagyon szelektált rétegükről beszélhetünk. Környezetem-

¹ A 2013-as és 2014-es adatokat a KSH Résztvevők a köznevelésben (2005–2014) című statisztikai táblázatából volt lehetőségem megismerni. A tanulmány megírásakor ezek voltak a rendelkezésemre álló legfrissebb adatok.

ben is úgy tapasztalom, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek körében a szakközépiskola és szakmunkásképző intézmények a népszerűbbek, de kisebb részük mégis a gimnáziumot választja, hogy majd később továbbtanulhasson. Ezek azok a szerencsés tehetséges diákok, akiket a család és a pedagógusok is támogatnak ebben.

A középiskolában a pedagógusok munkáján kívül természetesen a diákok tehetőségétől és elhivatottságától függ, hogy milyen sikereket érnek el, mennyire tudják kompenzálni az anyagi, érzelmi, vagy nyelvi hátrányukat. Azonban a gimnáziumi továbbtanulásnak is megvan a hátulütője egy hátrányos helyzetű gyermek szempontjából: „az iskolán belüli (...) értékelés gyakran elfogult jellege tovább erősíti a gyermekek közt meglévő, eredendően társadalmi és kulturális különbségeket, és azokat képességbeli különbségekké konvertálja” (Lannert 2003: o.n.).

A hátrányos helyzetű gyermekek állami oktatása nehezebb feladat, mint az „átlagos” körülmények között élő társaiké, ugyanis az oktatási rendszer hiányosságait a család nem mindig képes pótolni (Liskó 2002). Ezzel nagy feladatot hárítanak az államra, hiszen tőle várnak segítséget a hátránykompenzációban. Az anyagilag kedvezőtlenebb családi környezetből érkező gyermekek esetében a legszembetűnőbb, hogy szüleik nem engedhetik meg maguknak, hogy a gyermek képességeit különórákkal, magántanárokkal fejlesszék, illetve általában a gyermek iskolájának megválasztására sincs módjuk.

A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű diákok iskolai eredménytelensége általában ugyanazon okokra vezethető vissza: a diákok nyelvi hátrányára és motiválatlanságára, a kirekesztődésre és a megkülönböztetésre, amelyek együtt az esélyek egyenlőtlenségét okozzák; a pedagógusok felkészületlenségére, az iskola, a tanárok és a szülők közötti rossz kapcsolatra vagy a kapcsolat hiányára, valamint a családok rossz szociális helyzetére, ami nem teremt megfelelő háttérrel a gyermekek számára (Andl et al. 2009, Kende 2000).

Véleményem szerint, az iskolai teljesítmény szempontjából meghatározó a szülők és a pedagógusok kapcsolata, valamint, hogy a szülők hogyan és mennyire segítik a gyermeket a tanulásban, mennyi időt töltenek vele beszélgetéssel, közös étkezéssel, vagy játékkal. Róbert (2004) alá is támasztja ezt a kapcsolatot: kutatási adatai szerint Magyarországon különösen nagy hatással van a családi háttér a gyermekek iskolai teljesítményére. Azt, hogy a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai eredményei minden esetben alulmaradnak az átlagtól, természetesen nem lehet – és nem is szabad – kijelenteni, hiszen rengeteg ellenpéldát lehetne felhozni olyan tehetséges diákokról, akik szegényebb környezetből, az iskola, a tanulás által „küzdötték” fel magukat a sikeres felnőttek világába. Azonban sajnos nem beszélhetünk róluk általánosságban, hiszen – ahogy erre a bevezetésben is utaltam – ezen diákok körében többnyire nem ez a jellemző.

A manapság igen népszerű középiskolai felvételi-szelekció hatására fontosabbá, meghatározóbbá válik a tanulmányi eredmény, és kevésbé meghatározóvá a családi háttér, az anyagi helyzet. Ennek okára Lannert Judit (2003: o.n.) cikkében kerestem magyarázatot, aki szerint a származás szerepének csökkenése a felsőbb iskolai foko-

zatokon a szelekciós mechanizmusoknak köszönhető, tehát „minél feljebb megyünk az iskolarendszerben, annál inkább szelektált csoportokkal találkozunk”. Ennek következtében a szegényebb családok gyermekei közül csak a letehetségesebbek, legjobb érdemjegyekkel rendelkező diákok juthatnak el a felsőoktatásig. Összességében úgy gondolom, a családi háttér a középiskolába való bekerülésig jelentősen befolyásolja a diákok teljesítményét, ezáltal pedig érdemjegyeit, amelyek viszont már a felsőoktatási felvételi sikerességének zálogai. Úgy is tekinthetünk erre, hogy ha egy kedvezőtlenebb családi háttérrel rendelkező fiatal eljut a középiskoláig, ott viszonylag jó jegyeket szerez, akkor a gimnáziumból már jó eséllyel bekerülhet a felsőoktatási rendszerbe is. Ezért is fontos a hátrányos helyzetű diákok „gondozása”, kompenzálása csecsemőkoruktól kezdve legalább a középfokú továbbtanulásig.

A gyermekek védelméről szóló törvény szerint a hátrányos helyzetű családok a következő támogatásokat vehetik igénybe: rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, családi pótlék, ingyenes tankönyvellátás és egyéb tankönyvtámogatások, ingyenes vagy kedvezményes tanszerellátás és gyermekétkeztetés, egyéb természetbeni támogatások (készétel, ruházat, tanszer) például utalványok formájában (1997. évi XXXI. tv.).

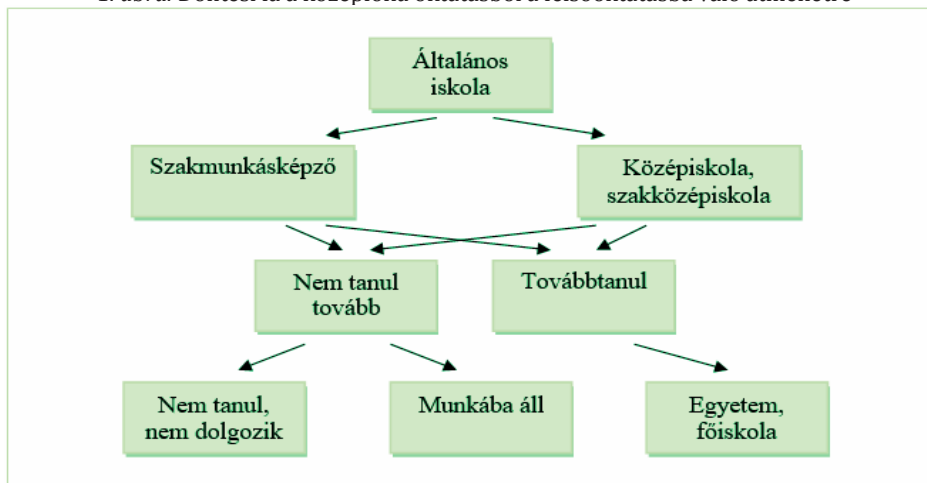
Hogyan tovább?

Bukodi Erzsébet (2000) az iskolázottságot egymásra épülő szintekként ábrázolja, ahol a következő szintre lépés feltétele az előző szint teljesítése. Ez az úgynevezett „döntési fa”, amelynek segítségével azt vizsgálták, hogy az egyes elágazási pontokon született döntések meghozatalában mekkora szerepet játszott a családi háttér. Brein és Goldthorpe (idézi Róbert 2000) hasonló elven működő folyamatmodellje a középiskolából a felsőoktatásba való átmenetet szemlélteti. A kettő ötvözete az alábbi, általam készített ábra, melyen jól látható, hogy milyen lehetőségek közül választhat a diák egy-egy iskola elvégzése után és hogy, melyek azok a kulcspontok, ahol „elcsúszhat” egy tehetséges fiatal.

„Általában minél magasabb iskolai végzettséggel és minél magasabb státuszú munkával rendelkeznek a szülők, illetve minél magasabb kulturális, társadalmi és gazdasági tőkével rendelkezik a család, annál jobb teljesítményt érnek el a tanulók az iskolában” (PISA 2013: 64). Több ízben is esett már szó a családi helyzet iskolázottsági szintre gyakorolt hatásáról. Annak ellenére, hogy azt több kutatás is megállapította (Lannert Judit korábban említett cikkében több vizsgálat eredményeit összegezve), hogy a felsőfokú továbbtanulásban ennek egyre kisebb a jelentősége – mivel a szelekció itt már a tanulmányi eredmények alapján történik – maga az elhatározás, hogy a diák akar-e tanulni, még mindig rajta és a támogatói hátterén múlik.

A hátrányos helyzetű tanulók korábban említett, nagyjából 5%-os gimnáziumi aránya a felsőoktatásban valószínűleg ennél is sokkal kevesebb, mondhatni ele-

1. ábra. Döntési fa a középfokú oktatásból a felsőoktatásba való átmenetre

Forrás: Saját szerkesztés (Bukodi 2000: 19; Róbert 2000: 83)

nyésző, ezért is lehet, hogy a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény definíciója relatíve nagyobb mozgásteret enged. A törvény hátrányos helyzetűnek tekinti:

„...akit középfokú, iskolarendszerű szakképzési vagy felsőoktatási tanulmányai alatt családi körülményei, szociális helyzete okán a jegyző illetve a gyámhatóság védelembe vett, illetve aki után rendszeres gyermekvédelmi támogatást folyósítottak; aki rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult, vagy akit átmeneti vagy tartós nevelésbe vettek, ideiglenes hatályú intézeti elhelyezésben részesült, vagy aki tartós nevelt vagy tartós nevelését követően utógondozói ellátásban részesült” (2011. évi CCIV. tv.: 108.§ (10.)).

Annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok nagyobb arányban mutakozhassanak a felsőoktatásban, több olyan projekt és program is íródott számukra, amellyel nem csak a bekerülésüket könnyítik meg, de a bennmaradásukat is a főiskolán vagy egyetemen. A mentor- és tehetségprogramoktól kezdve a pénzbeli vagy természetbeni támogatásokig rengeteg lehetőség áll a hallgatók előtt. A diákok először felvételi jelentkezésükkor vehetnek igénybe szociális alapon járó többletpontokat: hátrányos helyzetű, fogyatékossgal élő, illetve gyermekét gondozó felvételizőknek – A többletpontok rendszere² című cikk szerint – egyaránt 40 pont adható. Hátrányos helyzetűnek számít az a diák, aki a fentebb idézett jogszabályi feltételeknek megfelel.

² http://www.felvi.hu/felveteli/jelentkezés/felveteli_tajekoztato/FFT_2016A/11_tablazaratok (letöltés ideje: 2016.02.03.)

A felsőoktatási intézmények többségében a felvételi eljárás során a leendő főiskolás szociális alapon pályázhat különböző támogatásokra, mint például rendszeres szociális ösztöndíjra, illetve ennek részeként az iskolakezdő alaptámogatásra, ami egy nagyobb összegű segítséget jelent az indulásnál. Megemlíthető még a rendkívüli szociális ösztöndíj is, amely a hallgató életében váratlanul bekövetkezett esemény megtörténtekeor vehető igénybe, ezáltal segítve a hallgatót életszínvonalának fenntartásában. A Bursa Hungarica Felsőoktatási Önkormányzati Ösztöndíjrendszer³ pályázati kiírása szerint olyan hátrányos helyzetű, illetve szociálisan rászoruló fiatalok számára nyújt támogatást, akik tanulmányaikat felsőoktatási intézményben, nappali tagozaton végzik. Az Útravaló-MACIKA Ösztöndíjprogram⁴ pályázati kiírása szintén hasonló a BursaHungarica-hoz: „célja egyfelől a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességének elősegítése, másrészt a természettudományos érdeklődésű tanulók tehetséggondozása”, illetve „a hátrányos helyzetű hallgatók felsőoktatási esélyegyenlőségének javítása, felsőfokú tanulmányaik megkezdésének támogatása”. A felsőoktatásban tanulók elsősorban ennek az ösztöndíjnak az Út a diplomához nevű alprogramját vehetik igénybe.

Az említett ösztöndíjak olyan lehetőségeket és esélyeket jelenthetnek egy szociálisan rászoruló fiatal számára, melyeknek segítségével nemcsak az életminősége javulhat, de tanulmányi eredményei is. Jó tanulmányi eredménnyel pedig még több ösztöndíjra pályázhat a hallgató, például tanulmányi ösztöndíjra is.

A kutatás bemutatása

MÓDSZERTAN

A kutatásom célja elsősorban a felderítés volt, illetve hogy az interjúk által közelebb kerülhessek a témához és megismerhessem a hátrányos helyzetű tanulók gondolatait és látásmódját. A „veszélyeztetettebb”, speciálisabb felzárkóztatást igénylő tanulók oktatása még relatíve új, kevésbé kidolgozott és átgondolt alapokon nyugszik. Viszonylag keveset hallunk a témáról a médiában is. Ezzel magyarázható talán, hogy nem sok kutatás dolgozta fel eddig ezt a témát, holott ez a terület egyértelműen változtatásért kiált. A hátrányos helyzetű kategóriának jelentős és sajátos részét képezik ugyanakkor a roma tanulók (kik származásuk miatt alapvetően magukban hordozzák a kudarcok és a kirekesztődés veszélyét), akiről több felmérés is készült az elmúlt években, évtizedekben. Tanulmányomban tehát hiánypótlásként elsősorban a nem roma gimnazistákra koncentrálok, de összességében nem kívánok különbséget tenni roma és nem roma tanulók között.

³ http://www.emet.gov.hu/hatter_1/bursa_hungarica/ (letöltés ideje: 2016.02.03.)

⁴ http://www.emet.gov.hu/hatter_1/utravalo_macika/ (letöltés ideje: 2016.02.03.)

A kutatás központi témáját saját érdeklődési körömhöz igazodva választottam, ugyanakkor fontos volt számomra az újfajta megközelítés, a téma újszerűsége a szakmában, ezért is választottam ezt a nagyon szelektált, kis létszámú, gimnazistákból álló társadalmi csoportot.

A kvalitatív jellegű kutatást 2016 januárjában végeztem a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tiszafüreden, a Kossuth Lajos Gimnáziumban. Az interjúk felvételéhez egy hét állt rendelkezésemre. A felmérés elemzési egységei a végzés előtt álló hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gimnazisták voltak, akiket az egyének szintjén, tehát az általánosításokat kerülve vizsgáltam. A diákok kiválasztásában az iskola ifjúságvédelmi felelőse volt segítségemre: 11., 12. és 14. osztályos, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulókat kerestünk fel, akik közül hat diák vállalta a kutatásban való részvételt. A diákok kiválasztásánál az Útravaló programban való részvételt is figyelembe vettük. A kutatás lebonyolításához szükséges volt az osztályfőnökök és az iskolaigazgató beleegyezése is, akik nagy örömmel fogadtak és lehetőséget adtak az interjúk elkészítésére. Egy interjú megvalósításához egy tanóra, azaz 45 perc állt rendelkezésemre, ami minden esetben elegendőnek bizonyult. A beszélgetés helyének a gimnázium egyik csendesebb osztálytermét választottuk.

A kérdések összeállításánál nagy gondot kellett fordítanom arra, hogy ezek ne legyenek a diákok számára kellemetlenek, illetve hogy a pozitív megfogalmazással bátorítsam őket a továbbtanulásra. A beszélgetések bemelegítő kérdésekkel kezdődtek, majd a jelenlegi iskolájukról kérdeztem őket, milyen tanulónak tartják magukat, illetve részt vesznek-e az iskolai közösségi életben. Ezután a beszélgetéseket igyekeztem a továbbtanulás felé terelni, melyben az érdeklődési körükről, az intézmény- és szakkiválasztást befolyásoló tényezőkről és a tájékozódási lehetőségeikről kérdeztem őket. Az interjúk végén a felvételiéről és az érettségiről is szó esett, ezen belül hogy miként készülnek rá, vannak-e ezzel kapcsolatosan félelmeik, vagy hogyan lehetne egyszerűbbé tenni számukra a felvételizés folyamatát.

A kutatásom hipotézisei a következők voltak:

- Az a diák, aki hátrányos helyzetűként középiskolába jelentkezik, az szeretne továbbtanulni is, és vállalja a felsőoktatási felvételi nehézségeit.
- Azok a tanulók, akik hátrányos helyzetük ellenére eljutottak a gimnáziumig, valószínűleg támogató családi háttérrel rendelkeznek.
- A továbbtanulási szándékban döntő szerepe van a választott középiskola megerősítő hatásának.

A kutatási téma jelentősége és újszerűsége véleményem szerint abban nyilvánult meg, hogy a diákok szívesen vettek részt benne, azzal a reménnyel, hogy ezáltal akár saját maguk is alakíthatnak a felvételi rendszeren, folyamaton. Ez számomra azt mutatja, hogy a gimnazisták ténylegesen úgy érzékelik, hogy a felvételi kapcsán nehézségekbe, korlátokba ütköznek. A kutatás eredményeit így természetesen további kutatások kiindulópontjaként is lehet alkalmazni, ahol egy nagyobb létszámú minta még részletesebb eredményekhez és megoldási javaslatokhoz is vezethet.

A következőkben az alanyokat röviden jellemzem, majd pedig igyekszem megmutatni a közöttük lévő hasonlóságokat és különbségeket is.

Az interjúalanyok jellemzése

1. számú interjúalany, férfi: Jelenleg 14. osztályos a gimnáziumban. A fiú 6 éves kora óta él nevelőszülőknél, előtte intézetben lakott. Több testvére is van, szám szerint hét, akik közül többen édestestvérei, de ennél a nevelőcsaládnál csak őt és öccsét tudták elhelyezni. Egy közeli kistelepülésen élnek, ahol virágboltjuk és számítástechnikai üzletük van. Nyolcadik osztály után a gimnázium emelt szintű tagozatán tanult, majd érettségi után egy kétéves OKJ kereskedelem és marketing szakképzésre iratkozott be. Mindenképpen szeretett volna továbbtanulni, azonban az érettségivel megszerzett pontjai nem voltak elegendőek a választott szakra történő bejutáshoz, ekkor döntött az OKJ képzés mellett. Miután ezzel végzett, újra megpróbálkozna a felvétellel, ám a két év alatt, úgy érzi, változott érdeklődési köre: a katonai irány helyett a mezőgazdaság lett vonzó számára, agrármérnöki szakra szeretne jelentkezni. Tanárai és társai egyaránt okos fiúnak tartják: koncentrált tanulás nélkül is képes ötösrre teljesíteni, de ő maga nincs teljesen megelégedve a szorgalmával. Logikával és újszerű látásmóddal közelíti meg a feladatokat, de a figyelmét nehéz lekötni: sokszor elkalandozik az órákon is. Korábban részt vett az Útravaló programban, ahol tanulmányi eredményeitől függően havonta nagyjából 10 ezer forintot kapott. Életében fontos szerepe van a sportnak. Régebben futóversenyeken vett részt, országos szintű eredményeket ért el. Mostanra csak a focira maradt ideje, amire ugyancsak nagyon büszke. Osztálya jelenleg 10 fős és ebből adódóan külön osztályfőnöki órát általában nem tartanak, de bárkinek bármikor adott a lehetőség, hogy jelezze, ha kérdése vagy problémája van. Az osztálytársai körében nem igazán szoktak beszélni a továbbtanulásról, mivel a többség már dolgozni szeretne. A továbbtanulással kapcsolatban az őt körülvevő felnőttek közül nagyon sokat segített neki az osztályfőnöke és a régebbi gyámja. Előbbi különösen büszke a fiúra. Ismerősei már munkát is ajánlottak neki, miután végez a mezőgazdasági tanulmányokkal. Ezzel kapcsolatban elvárásként leginkább a valódi tudást emeli ki.

„Az a fontos, hogy ne csak egy papírt, egy végzettséget kapjak, hanem legyen értéke is, hogy ha mondjuk felvesznek abba a gazdaságba, akkor ne legyen olyan, hogy ehhez se értek, ahhoz se értek.” (1. sz. interjúalany)

A kereskedelmi képesítés hasznosítását úgy tervezi, hogy végzés után indít egy kis gazdasági vállalkozást. Öt éven belül szeretne egy kis házat is venni, mivel amikor kikerült az intézetből, kapott egy nagyobb összeget, amit házvásárlásra vagy felújításra használhat fel. Ezt a bankban lekötötte, 5 év múlva jár le. Úgy tervezi, hogy ebből vesz majd egy kis házat nagy telekkel, és ott szeretne dolgozni.

2. számú interjúalany, nő: 11. osztályos gimnazista lány. A gimnáziumtól nem meszse, egy kis településen él keresztszüleivel és nagymamájával, de hétköznap csak ketten vannak az idős hölgygel, így a lánynak sokat kell segítenie a házimunkákban. Édesanyja és féltestvére is Budapesten élnek. Nyolcadik osztály után a gimnáziumba jelentkezett és felvételt nyert az általános képzésű „C” osztályba. Arról, hogy mit szeretne majd tanulni, akkoriban még semmi elképzelése sem volt, ezért ez a négy év számára gondolkodási időt jelentett. Az iskolában könnyen beilleszkedett, sok barátja van: szereti az osztályát és az osztályfőnökét is. Szeretne jobb jegyeket szerezni, javítani az átlagán, mivel gondolkodik a továbbtanuláson is, de a tanulmányaival kapcsolatban már nem tartja magát olyan szorgalmasnak, mint amilyen régebben volt. Tanárai igyekeznek segíteni neki a felzárkózásban, mivel tudják róla, hogy többre is képes. Az osztály közös feladataiból mindig kiveszi a részét, emellett diákönkormányzati tag. A végzéshez közeledve angolból tervez nyelvvizsgát, illetve földrajz fakultációra jár, mivel ez lesz az ötödik érettségi tárgya. Az interjú közben többször is elmondta, mennyire fél az érettségitől és a felvételtől, úgy érzi nem fog sikerülni. Szeretne továbbtanulni, de a legfontosabb számára, hogy piacképes végzettsége legyen. Egy kétéves OKJ képzésre szeretne majd jelentkezni, de még nem tudja hová.

„Nem vagyok már olyan jó tanuló, mint régen, ezért szerintem a továbbtanulás nekem csak időhúzás lenne, mielőtt dolgozni kezdek. Semmi értelme nem lenne. Meg ugye, ha ilyen kétévesre mennék, akkor megint végig kereszttanyumékra lennék utalva így pénzügyileg, és azt már nem akarom. Tudom, hogy nekik is nehéz, mert nagyon sokat kell dolgozniuk, hogy nekünk jó legyen.” (2. sz. interjúalany)

Ha több lehetősége lenne, fotográfusnak tanulna, mivel nagyon szeret fényképezni, de nem sok esélyt lát rá, hogy ez sikerülne neki. A keresztszülei és az anyukája is támogatják a tanulásban, hozzájuk bármikor fordulhat, de iskolán belül is több tanára van, aki segíthet neki. Helyileg mindenképpen budapesti intézménybe jelentkezne, mivel több családtagja is ott él, így talán a képzés idejére hozzájuk költözhetne. Ezt édesanyja is többször javasolta már neki, de a lány és a mostohaapa közötti viszony nem túl jó, nem jönnek ki egymással, illetve a budapesti albérlet is viszonylag kicsi, ezért a lány nem szívesen költözne hozzájuk.

„Amit tényleg szeretnék csinálni, az a fotózás. Ahhoz kedvem is lenne, mert sokat fotózok otthon is. De szerintem egyébként ebből nem lesz semmi. Anyáék se akarják, hogy ilyesmivel foglalkozzak. Mindig azt mondják, hogy egyre több a fotós, de csak kevesen tudnak érvényesülni és ahhoz, hogy sikeres legyek, jó kapcsolatokra és sok pénzre lenne szükségem.” (2. sz. interjúalany)

A családból leginkább a keresztapa az, aki pártolja a továbbtanulását, de a fotózással ő sem ért egyet. Pedig a lány szeretné ezt csinálni, és szerinte jó lenne benne.

3. számú interjúalany, nő: egy tizenkettedikes roma lány, aki a gimnázium általános képzésű, „C” osztályába jár. Édesapja hamar elhagyta a háromgyermekes családot, ezért akkoriban sok nehézséggel kellett szembenézniük. Azóta édesanyja újra férjhez ment és a lány úgy látja, hogy a dolgok kezdenek jóra fordulni. Nővére, aki egy évvel idősebb nála, kereskedelmet tanult a szakközépiskolában, részben miatta jelentkezett ide, ugyanakkor már most tudja, hol szeretne továbbtanulni, így a gimnáziumot is tudatosan választotta. Hetedikes kora óta részt vesz az Útravaló program Út az érettségéhez alprogramjában, előtte Roma Ösztöndíjat kapott. Közepes tanulónak tartja magát, de szorgalmasnak is, hiszen osztályon belül szereti kivenni a részét a feladatokból, ezért is lett idén diákönkormányzati képviselő. Aktív tagja a helyi fúvószenekarnak is, elsős kora óta zenél: kezdetben hegedűn, később baritonon. Országos és megyei versenyeken szerepelt, illetve belföldi és külföldi fúvószenekari fesztiválokon is fellépett már. A közelgő érettségi miatt már nagyon izgul, de igyekszik sokat készülni rá. Földrajz fakultációra jár, mivel az lesz az ötödik érettségi tárgya, de emelt szintű érettségét egy tárgyból sem tervezi. Mindenképpen szeretne továbbtanulni, kicsi kora óta óvónő szeretne lenni. Úgy gondolja, a továbbtanulás fontos dolog, de sok nehézség is van benne.

„Az a baj, hogy egyre magasabbak a ponthatárok, és folyamatosan váltogatják a szakok neveit és a bejutási feltételeket is. Tavaly például még úgy volt, hogy nekem is kell majd emelt érettségiznem, aztán megint változott, és már nem kell. Ezen már nem lehet eligazodni.” (3. sz. interjúalany)

Végzősként februárban ő is leadta a jelentkezését: a Debreceni Egyetem óvodapedagógus, nemzetiségi (cigány-roma) óvodapedagógus, és csecsemő- és kisgyermeknevelő szakjaira. „B-tervként” a Zeneakadémián is gondolkodik. A felvételiben az iskola ifjúságvédelmi felelőse és az angoltanára segített neki legtöbbet. Az osztályból összesen hárman jelentkeztek valamilyen felsőfokú képzésre, a többiek OKJ-s végzettséget szeretnének, vagy már most elkezdtek munkát keresni. Szerinte azért olyan alacsony a felsőoktatásba jelentkezők száma, mert az osztályfőnökük nem motiválja kellőképpen a csoportot. Mivel ilyen kevesen felvételiznek, ezért ők hárman igyekeznek összetartani, például tájékoztatják egymást a határidőkről és a fontos információkról. Az sem befolyásolta, hogy a társai nem igazán tanulnak tovább, ő már elhatározta, hogy ezt szeretné. Tanulmányait a család – de legfőképp édesanyja – nagyon fontosnak tartja, sőt a nyelvvizsgára is folyamatosan ösztönzik a lányt. Ők ebben látják számára a kitörési lehetőséget. Télen a nyílt napra is elkísérték, ahol nagyon otthonosan érezte magát.

„Én ezt várom legjobban a főiskolától, amit már mondtam korábban is, hogy ki tudjak törni, és hogy anya büszke legyen rám. Remélem, hogy ha végzek,

akkor el fogom tudni tartani magam, és neki is segíthetek majd, mert ő is mindig segített nekem... Csak ki akarok törni innen." (3. sz. *inetrjúalany*)

Fontos számára a kézzel fogható tudás is, hogy bárhol el tudjon helyezkedni, de másik szakot is tervez, ha úgy alakul, például egy szociális munkás vagy szociálpedagógus szakot. Egyik oktatója sajnos nem támogatja a lány továbbtanulási terveit: elmondása alapján a pedagógus sokszor próbálta őt lebeszélni a jelentkezésről.

„Azt mondta, hogy nincs esélyem bekerülni, és ne vállaljak olyat, amit nem tudok teljesíteni. Ezt többször is mondta már, és nagyon rosszul esett nekem, hogy nem hisz bennem. Szerintem ez azért van, mert roma vagyok és már előre leírnak. Volt már, hogy hiányoztam az iskolából egy fellépés miatt, és külön füzetben vezették, hogy hány napot nem voltam." (3. sz. *interjúalany*)

Azt tartja az egyik legnagyobb erősségének, hogy amit eltervez, azt véghez is viszi, mindent megtesz érte. A legfőbb félelme a továbbtanulással kapcsolatban az, amit most is érez, hogy kevesebbnek fogják tartani, mint egy nem roma embert. Fél, hogy hogyan fogják majd elfogadni. Egyelőre igyekszik ilyenekre nem gondolni, hanem csak az érettségire koncentrálni, hogy minél jobb eredményt érjen el.

4. számú interjúalany, férfi: 12. osztályos, nyolcosztályos gimnáziumi tagozaton, vagyis „A” osztályban tanul. A gimnáziumtól körülbelül 25 kilométerre, egy kis faluban él. Szülei mezőgazdasággal foglalkoznak, ez egyfajta hagyomány a családban, hiszen nagyszülei indították be az akkor még kis gazdaságot. Sem nagyszülei, sem szülei nem rendelkeznek ehhez szükséges végzettséggel, ezért is biztatják a fiút, hogy a családban elsőként szerezze meg azt. A lakóhely és az iskola távolsága miatt általában busszal jár be a városba, de ez az út majdnem egyórás, mivel megkerüli a környéket. Emiatt sokszor fáradt, mire délután hazaér, így reggelente a buszon szokott tanulni. Tanulmányait tekintve átlagos diáknak tartja magát, legutóbb 4-es átlaga volt és elmondása szerint csendes, jó gyerek. Nyolcosztályos versenyekre is szokott járni minden évben, ahol leginkább a földrajz tanulmányi versenyeken szokott szerepelni. Ez a kedvenc tantárgya, így ezt választotta egyik érettségi tárgyának is. A másik a biológia. Mindkettőt gyorsan meg tudja tanulni, mivel mindkét tárgy érdekli. Az érettségire próbál minél többet készülni, átismételni, amiről a négy év alatt tanultak. Egyedül a nyelvtanulás az, ami távol áll tőle: mind a némettel, mind az angollal nehezen boldogul, így nyelvvizsgát sem tervez a közeljövőben. Hobbija az íjászkodás, amit körülbelül hét éve kezdett el, mikor egy iskolai nyílt napon először volt lehetősége kipróbálni. Azóta csak úgy emlegeti csapatát, mint a „második családja”. A fiú szeretne továbbtanulni, végzősként már le is adta a jelentkezését: Debrecenben az agráron mezőgazdasági mérnök és növénytermesztési szakokra. Ebben leginkább gyermekkori emlékei inspirálták: szívesen emlékszik vissza a nagypapával közösen végzett nyári munkákra. A továbbtanulásban, felvételiben sokat segített neki osz-

tályfőnöke és más tanárai is. Osztályfőnöki órán is rendszeresen szóba kerül a téma, mivel nagyjából mindenki jelentkezett valamilyen felsőoktatási intézménybe.

„Osztályfőnökin általában azt beszéljük meg, ha valaki valamit nem ért. Ugye nézegetjük a felvi.hu-t, de sokszor nem is értjük, hogy akkor mit, hogy kell, és ezeket jó megbeszélni, mert lehet, más se tudja. Például anyáék se tudnak nekem segíteni, mert ugye én vagyok a legidősebb, szóval ők még most csinálják ezt először. De másnak meg van olyan testvére, ismerőse, aki tavaly, vagy előtte jelentkezett, és akkor ezeket így megbeszéljük. Elég nagy segítség.” (4. sz. interjúalany)

A szülők a döntéseknél és a jelentkezésnél segítik leginkább, illetve támogatják abban, amit szeretne. Örülnek, hogy a fiuk ezt a szakot választotta és remélik, hogy ezáltal a gazdaság is kicsit jobban megy majd. A jövőben továbbra is szeretne ott-hon, a földjükön gazdálkodni, de egy saját vállalkozás ötlete is felmerült már benne. Abban, hogy melyik intézménybe, vagy hogy melyik szakra jelentkezett, a mezőgazdasági indíttatás mellett a társak döntése is befolyásolta, illetve a távolság, mivel a környékhez a debreceni székhelyű egyetem esik legközelebb. Elvárásai az iskolával szemben leginkább a beilleszkedés terén vannak: szeretné, ha ott is olyan jó lenne a közösség, mint itt a gimiben, és megtalálná azokat a személyeket, akikkel hasonló az érdeklődési körük.

5. számú interjúalany, nő: jelenleg tizenegyedik osztályos. Nem messze, egy kis településen él szüleivel és öt testvérével. A gimnázium emelt szintű „B” tagozatára jár és nagyon szereti, annak ellenére is, hogy harmincketten vannak az osztályban. Nem tartja magát igazán szorgalmas diáknak, sokat rontott az utóbbi időben, de a félévi átlageredménye még így is majdnem 4-es.

„Én ezt nem tartom jónak. Eddig még sosem volt négyesnél rosszabb az átlagom, úgyhogy emiatt sokszor van rossz kedvem. Remélem, hogy az év végi átlagom már 4,5 körül lesz, mert most nagyon sokat tanulok, többet készülök az órákra is. Bár nagyon fárasztó.” (5. sz. interjúalany)

Kilencedik osztályos kora óta benne van az Út az érettségihez programban, a tanulmányi eredményeiért kap pénzbeli támogatást, havonta vagy egyszeri kifizetéssel. Ennek megpályázásában az iskola ifjúságvédelmi felelőse segített neki. A gimnáziumban angolt és németet tanul, előbbiből nyelvvizsgát is tervez a közeljövőben. Kedvenc tantárgyai egyébként a magyar nyelv és a történelem. Ezekből mindig jó jegyeket szerez. Magyarból tervezett emelt szintű érettségit is, de mégsem jelentkezett. A továbbtanulást fontos dolognak tartja a későbbi megélhetés szempontjából is.

„Manapság már egy érettségivel semmire se megy az ember, szóval valamit ki kellene találni, hogy hogyan tovább.” (5. sz. interjúalany)

Arról még nem döntött, hogy konkrétan milyen szakra szeretne jelentkezni, de az biztos, hogy gyerekekkel szeretne foglalkozni, tehát egyelőre óvónő vagy védőnő szakokban gondolkodik. Helyileg Debrecenben szeretne tanulni, oda is szeretne költözni a későbbiekben, mivel nagyobb város, és több lehetőséget lát benne. Sokszor előjött már ez a téma otthon is, ilyenkor általában elmondja, hogy mik az elképzelései ezzel kapcsolatban és aztán ezt közösen átbeszélik. De a továbbtanulásban leginkább szülei támogatják, illetve a tanárai is szívesen segítenek neki, ha hozzájuk fordul. Egyelőre még nincs annyira napirenden a felvételi és az érettségi, ezért még nem nagyon beszélgettek erről osztályfőnöki órákon, de év elején az osztályfőnök elmondta, hogy az érettségiben és a pontszámításban milyen változások lesznek. Azt tanácsolta a diákoknak, hogy mindenki kezdjen el gondolkodni, hogy milyen szak iránt érdeklődik, és ha van valami kérdésük, nyugodtan keressék meg. Az osztályból egyébként szinte mindenki szeretne továbbtanulni: a jogi, egészségügyi és agrár területek iránt érdeklődnek leginkább. Szerinte az osztályon belül egymást motiválják, mindenki jobb akar lenni. Ugyanakkor az viszont nem befolyásoló tényező, hogy melyik városba vagy intézménybe jelentkeznek, mindenki a saját elképzelései szerint dönt. Reméli, hogy egy olyan szakra kerül majd, ami tetszeni fog neki.

6. számú interjúalany, férfi: tizenegyedik osztályos, emelt tagozatos gimnazista. A településen él édesanyjával. Négy testvére van, édesanyjuk kicsi koruk óta egyedül neveli őket. A családban mindenki jó tanuló és mindenki továbbtanult valamelyik egyetemen vagy főiskolán, így már csak ő lakik otthon. Nyolcadik osztály után neki is el kellett döntenie, hol tanul tovább, s azért választotta végül ezt az intézményt, mivel ez „helyben” van és három testvére is idejárt. Igazi közösségi ember, mindenben részt vesz, amire van lehetősége – legyen az Kulturális Nap vagy Diák Hét –, emellett pedig kitűnő tanuló. Szabadidejében diákkormányzati képviselőként is tevékenykedik. Az iskolában leginkább a tanárait szereti, hogy bármiben segítenek neki, ha kell, és hogy fiatalosak, vidámak, de korosztályában is sok „haverja” van, elmondása szerint könnyen barátkozik. Szeret sportolni, kosarazni és röplabdázni. Idén először lett kosárlabda csapata a gimnáziumnak, amelyet a barátaival közösen hozott létre. Ő a csapatkapitány, így ő tartja a kapcsolatot az edzővel is, tavasszal pedig szeretne nevezni a diákolimpiára. Az iskolába is gyalog szokott bejárni, mert szeret sétálni. Ez napi 8-10 kilométert jelent. Bár még csak tizenegyedikes, már most elkezdett készülni az érettségire.

„Általában 2-3 órát tanulok naponta. Ez fontos, hogy jól sikerüljön az érettségim... Általában tételeket tanulok, meg próbálom ismételtetni az anyagokat. Így legalább több időm lesz rá, és a témazárókra sem kell majd annyit készülni... Szeretnék maximálisan felkészülni, mire jön az érettségi, mert látom, hogy a társaim még nem foglalkoznak ezzel, és szerintem ez felelőtlenség.” (6. sz. interjúalany)

A felvételihez és a diplomához fontosnak tartja a nyelvvizsgát is, ezt mielőbb szeretné megszerezni, és esetleg még arra is maradna ideje, hogy egy második nyelvből is elkezdjen felkészülni. Pozitív tulajdonságának tartja, hogy könnyen alkalmazkodik, és hogy amit szeretne, azt el is éri. Szeretne többet vállalni, például segíteni a társainak. Matematikából szokott nekik korrepetálást tartani, amire nagy igény van. Kilencedikes kora óta részt vesz az Útravaló programban, amelyet testvérei ajánlottak neki, mivel ők is részt vettek benne, mikor gimnazisták voltak. A pályázatban osztályfőnöke segített neki. A továbbtanulást jó dolognak tartja: szerinte nagyon fontos, hogy az ember minél több tudásra tehessen szert. Kedvenc tárgya a földrajz, ebben is folytatná majd a tanulmányait. Jelenleg az ELTE geológus szakára szeretne jelentkezni, de szerinte ez még változhat. Ha ez nem jönne össze, akkor a kosárlabdával szeretne továbbmenni. A továbbtanulással kapcsolatban leginkább testvérei segítenek neki, mert ők épp benne vannak ebben:

„Négy testvérem van. A legfiatalabb nővérem a Semmelweisre jár dietetikus szakra, másik nővérem a Corvinuson pénzügy-számvitel szakon tanul. Akkor a bátyám ő Debrecenben van fizika szakon. És a legidősebb nővérem ő már dolgozik az Emberi Erőforrások Minisztériumánál. Mindegyikük Pesten él. A legidősebb nővérem ő már férjnél is van.” (6. sz. interjúalany)

Nagyon büszke a testvéreire, példaképeinek tekinti őket, de sokszor épp emiatt megfelelési kényszere van. Sokat beszélget erről édesanyjával és osztályfőnökével is, akik arra buzdítják a fiút, hogy azt csinálja, amit leginkább szeretne. Előfordult már, hogy hármasan megnézegették a szóba jövő szakokat, hogy mihez hány pont szükséges, és hogy milyen feltételei vannak a bejutásnak. Emellett egyik nővére a Hallgatói Önkormányzat Diákjóléti Bizottságának is tagja, így rá is számíthat, hiszen ő mindent tud az ösztöndíjakról és a felvételiéről. A papírok intézésében is segít a fiúnak, illetve tanácsokat ad neki, hogy hogyan ossza be az idejét. Abban, hogy melyik intézményben szeretne továbbtanulni, leginkább az befolyásolja, hogy testvérei szinte mind Budapesten vannak. Szeretne velük együtt lakni majd, illetve a nagyvárost a több lehetőséggel azonosítja. Emellett Debrecen is számításba veszi, mivel társai körében, úgy látja, hogy Debrecen népszerűbb: az osztályának nagyobb része ottani iskolákat jelöl meg. Ezenkívül próbálja a ponthatárokat is reálisabban nézni, és minél többet tanulni, hogy legyen esélye, mivel tudja, hogy az anyagi hátrányokat csak így egyenlítheti ki. A felsőoktatásban a legfontosabb számára, hogy jó képzésben részesüljön, sok dolgot megtanulhasson, de fél, hogy a tantervvel és a felkészüléssel nehézségei lesznek, mivel mindig hallja, hogy a testvérei nagyon sokat tanulnak. Ez szerencsére nem veszi el a kedvét a továbbtanulástól, sőt már a mesterképzésen is gondolkodik.

A kutatás eredményei

A kutatásomban mikroszinten vizsgáltam a hátrányos helyzetűek továbbtanulási terveit. A minta alacsony létszáma miatt a kutatás nem reprezentatív, de valamilyen szinten mégis betekintést nyújt a hátrányosabb helyzetű gimnazista korosztály gondolkodásmódjába.

A diákokkal készült interjúk összegző vizsgálata mellett fontosnak tartottam, hogy a fiatalok véleményét külön-külön is elemezzem, ugyanis a családi helyzetek és szociális körülmények annyira eltérőek, hogy még két diák életútjában is nehezen található párhuzam. Első körben erről kérdeztem őket. Volt közöttük nevelt gyermek, aki másodjára „fut” neki a felvételinek, ambíciókkal, de félelmekkel teli roma lány, és nagy családdal rendelkező fiatalok. Ezzel szemben a továbbtanulási kérdéskörben nagyjából hasonló nézetekkel és gondolatokkal találkoztam, mivel a megkérdezett diákok mindegyike szeretne továbbtanulni valamilyen képzési szinten, legyen az alapképzés vagy kétéves felsőoktatási szakképzés. A legnépszerűbbek a mezőgazdasági irányú, valamint a gyermekek gondozásával, nevelésével kapcsolatos szakok. Előbbi a fiúk, utóbbi a lányok továbbtanulási terveire jellemző, tehát a „hagyományos” férfi-női szerepek itt is visszatükröződnek.

Az egyéni interjúk elemzése közben világossá vált számomra a jó oktatási színvonalú gimnázium megválasztásának, valamint a család támogató szerepének fontossága. Ezt az intézményt a diákok közül többen is tudatosan választották, hiszen ez a Tisza-tavi régió legjobb hírű középiskolája, ugyanakkor voltak, akiknél a távolság volt a döntés alapja. A gimnázium pedagógiai programja sok lehetőséget kínál a hátrányos helyzetű tanulók számára is, például egyéni fejlesztő foglalkozásokat, mentálhigiénés konzultációt, vagy a kulcskompetenciák kiemelt fejlesztését. A nevelő-oktató munka során a diákok szociális hátrányainak kompenzálására, a kreativitásuk fejlesztésére és a továbbtanulási esélyek növelésére fókuszálnak (KLG 2014). A vizsgált mintámban azonban nagyon eltérő a háttér hátrányos jellege, ezért a diákok más-más módokon igénylik a felzárkóztatást. A hátrányok lehetnek szociális, családi, területi vagy egyéb gyökerűek is. A „hátrányos helyzetű” minősítés nagyon sok fajta életmódot foglal magában, így ezek kezelése semmiképp sem lehet azonos, de úgy vélem, hogy a család és a pedagógusok támogatása elengedhetetlen.

A vizsgálathoz – ahogy korábban említettem – kifejezetten hátrányos helyzetű diákokat kerestünk meg: elsősorban a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülőket, illetve az Útravaló programban részt vevőket, mivel a pályázat feltétele a hátrányos helyzet. Abból, hogy egy diák hátrányos helyzetű, a törvény szerint az következik, hogy vagy a szülők iskolai végzettsége, foglalkoztatottsága miatt, vagy a családi környezet jellemzői miatt nem megfelelően biztosított a gyermek egészséges fejlődése. Az interjúalanyok elmondása alapján azonban a családok anyagi helyzete nem befolyásolja kiemelkedő módon például az intézmények közötti választást sem. Ez szintén arra vezethető vissza, miszerint a gimnáziumban tanuló hátrányos helyzetű diákok csoportja már egy sokkal szelektáltabb réteg, mint a szakközépiskolákban vagy általános iskolákban tanuló hátrányos helyzetű diákok csoportja. Tehát

valószínűleg itt nem a legszegényebb rétegről beszélünk. Ugyanakkor az Útravaló programban való részvétel egy nagyobb anyagi támogatást is jelent a családok számára, mely tágabb lehetőségeket eredményez.

A második kérdéskörben a tanulmányaikról kérdeztem őket. Arra voltam leginkább kíváncsi, hogy milyennek érzik az iskolával való kapcsolatukat, szeretnek-e iskolába járni, aktív tagjai-e a közösségnek. A hat fiatalból három az iskola diákönkormányzatának is tagja, saját osztályukat képviselik a különböző programok szervezésében. Minden diák meg tudott fogalmazni valamilyen pozitívumot az intézménnyel kapcsolatban, például a tanárok kedvességét, segítőkészségét, vagy hogy milyen jó az osztályközösség. Mindegyiküknek van mentora, vagy olyan oktatója, akivel közelebbi kapcsolatban van, aki bármilyen ügyben segíteni tud neki. Ennek nagyon nagy jelentősége lehet egy hátrányos helyzetű fiatal szempontjából. A diákok azt is kiemelték, hogy sok barátjuk van az iskolában, és hogy könnyen alakítanak ki kapcsolatot más emberekkel is. Ezt az interjúk alatt személyesen is megtapasztaltam, mivel mindegyikük nagyon közvetlen volt velem – bár véleményem szerint ebben az alacsony korkülönbség is közrejátszott –, minden kérdésemre hosszan válaszoltak.

Eltérést leginkább a tagozatok és osztályok tekintetében tapasztaltam. Az „A” és „B” osztályok tanulói lényegesen jobb jegyekkel rendelkeznek, mint a „C” tagozatos diákok. Ez egyértelműen a felvételi szelekcióra vezethető vissza, mivel a legjobb eredményt elérő diákokat a „B”, a kevésbé jobb eredménnyel rendelkezőket a „C” osztályokba sorolják. Az „A” osztály nyolcosztályos tagozatot jelent, tehát azokat a diákokat, akik már az általános iskola negyedik éve után a kispályára felvételiztek. Ők mostanra jellemzően jobb tanulmányi átlaggal rendelkeznek. A „K”, azaz kereskedelmi képzési tagozat szintén független a felvételi rangsortól, mivel minden jelentkezőt felvesznek, aki érettségivel rendelkezik. Az osztály évente így is csak 10-15 fővel indul. A megkérdezett diákok az átlagukat általában hármas-négyesként vagy négyes-ötösként jellemezték, ami véleményem szerint szorgalmas diákokra utal. Több fiatal elmondta azt is, hogy nagyon fél az érettségitől, ezért igyekszik minél többet készülni rá, hogy jól sikerüljön. Többen említették a nyelvvizsga megszerzését is mint kitűzött célt. A beszélgetések kapcsán a sport és a hobbi témaköre is előjött: van, aki íjászkodik, kosarazik, focizik, van, akinek a hobbija a fotózás. Egyiküknél például a zenélés is megjelent, ami már régóta része az életének, ezért már arra is gondolt, hogy talán ezzel szeretne foglalkozni. Ezeket nagyon pozitívnak tartottam, hiszen ezáltal a fiatalok egyrészt több dologban is kipróbálhatják magukat – új embereket ismerhetnek meg, ami által kapcsolatokat építhetnek ki –, másfelől pedig „több lábbal állnak a földön”. A hobbijukon túl versenyeken és pályázatokban is szívesen vesznek részt.

A harmadik kérdéskörben a továbbtanulásról beszélgettünk. A diákok nagyobbik része már elhatározta, melyik intézménybe, szakra jelentkezik, vagy már be is adta jelentkezését. A leghatározottabb elképzelése a 6. számú interjúalanyak van, aki – bár még csak tizenegyedikes – pontosan tudja, hogy hová fog jelentkez-

ni, sőt már a mesterképzésen gondolkodik. Tapasztalataim szerint a diákok közül azok szeretnének leginkább továbbtanulni, akiknek az átlaguk és a szorgalmuk is jobb, mint társaiké. Nekik nagyobb esélyeket tulajdonítanak a tanárok is, mint a többi, kevésbé szorgalmas diáknak. A hármás-négyes átlaggal rendelkező fiatalok inkább olyan képzéseken és szakokon gondolkodnak, ahová a ponthatárok is jellemzően alacsonyabbak. Ez feltételez egyfajta realitást a diákok részéről, mivel a képességeikhez mérten választanak szakot. Az is megfigyelhető, hogy azok a diákok, akik vacillálnak a továbbtanulással kapcsolatban, sokkal elképzelhetőbbnek tartják, hogy főiskola helyett, érettségi után rögtön munkába álljanak. A továbbtanulás kapcsán arra is kíváncsi voltam, hogy általában kivel tudnak erről beszélgetni a fiatalok. A legtöbben a szüleiket és az osztályfőnökeiket emelték ki, de más oktatókhoz is fordulhatnak. Úgy gondolom, nagyon meghatározó ezen személyek hozzáállása, illetve az, hogy mit hall tőlük a fiatal. Ilyen értelemben a kortársak nézőpontja is fontos, hiszen a csoporton belüli idomulásnak nagy jelentősége van.

A beszélgetések végén a diákok igényeiről is szó esett. Arra kértem őket, fogalmazzanak meg egy-egy olyan hibát, vagy kielégítetlen szükségletet, amivel a továbbtanulással kapcsolatban találkoztak. Több javaslat is elhangzott, mint például, hogy azt szeretnék, ha már a felvételi előtt tudhatnának arról, hogy miből is épül fel az adott képzés, hiszen ez a döntésüket is nagyban befolyásolná. Többen is említették, hogy félnek a felvétellel és az érettségivel járó feladatoktól, hogy esetleg valamilyen papírt nem megfelelően töltenek ki, vagy nem adnak le időben. Ebben sokszor a szülő sem tud segíteni, hiszen a felvételi eljárás folyamatosan változik, és egyre nehezebb számukra eligazodni ezeken. Az is fontos számukra, hogy olyan szakot válasszanak, ami a későbbiekben is tetszeni fog nekik. Ezt az iskolájukban szervezett nyílt napokon tudnák leginkább elképzelni, például vendégelőadókkal: főiskolai oktatókkal, hallgatókkal, akik az ő nyelvükön, érthetően elmagyarázzák számukra például a pontszámítást.

Összegzés

A kutatás eredményei elgondolkodtattak arról, hogy milyen változásokra lenne szükség a felsőoktatás népszerűsége, elérhetősége kapcsán, akár iskolán, akár családon belül is. Korábban már utaltam rá, hogy a kedvezőtlen helyzetben lévő fiatalok szociális háttere, családszerkezete, iskolai előmenetele nagyon különböző lehet. Ebből következően pedig más és más forrása lehet annak, ha egy diák a továbbtanulás szempontjából korlátozva van. Ezeket a tényezőket a középiskola talán hatékonyabban tudja kezelni, mint a szakközépiskola, ugyanakkor a középiskolába bekerülő tanulók valamivel jobb helyzetűnek is tekinthetők.

Úgy vélem, hogy a családnak nagyon nagy szerepe van abban, ha egy hátrányos helyzetű fiatalnak sikerül bekerülnie a gimnáziumba. Egyrészt a gyermek fejlődésével, tanulmányi eredményeivel való szülői foglalkozás elengedhetetlen. Másrészt a gyermeknek egy olyan értékrendet és ambíciót is el kell sajátítania, amelyet csak

a szüleitől, nagyszüleitől kaphat meg. Ezek mind közrejátszanak abban, hogy egy gyermek felelősségteljes, határozott személyiséggé válhasson és a szociális hiányosságok ellenére is képes legyen „kitörni” a társadalmi helyzetéből. Egyetértek tehát Kertesivel (2002: 96–97), aki szerint „a család szerepe a fejlesztő pedagógiai munkában alapvető”. Szerinte „a pedagógusnak dolgoznia kell azon, hogy a szülők lehetőség szerint részt vegyenek (...) a fejlesztő pedagógiai munkában, vagy legalábbis erkölcsileg támogassák azt, elősegítve ezzel a gyermekben a pozitív hozzáállás kialakulását.” Ezzel szemben sokszor hallhatunk sajnos olyan esetekről, mikor a család nem kíván részt venni ebben a folyamatban, esetleg jövedelmi helyzete miatt nem engedheti meg magának a gyermek taníttatását, vagy ha a gyermek jövedelmét a család nem tudja nélkülözni, így a továbbtanulás helyett 16-18 évesen már munkába áll.

A szülők mellett a családon kívüli szereplőknek is nagy jelentőségük van a gyermek értékrendjének alakításában. A barátok, vagy akár a tanárok is példaképként szolgálhatnak egy hátrányos helyzetű fiatal számára. Véleményem szerint nagyon fontosak lehetnek a kortárs segítő csoportok és a lelkes pedagógusok is, akikhez egy diák szorosabban kötődni tud. Lényegesegek egy adott osztályon belüli viszonyok is, hiszen a gyerekek együtt töltik a nap nagy részét, egymással beszélnek meg problémáikat és örömeiket is. Egy osztályközösség az évek alatt folyamatosan formálja tagjait, míg létrejön egy közös elvárás, szint, amelynek ha mindenki megfelel, az egy pozitív motivációt, valamilyen mértékű fejlődést eredményez, ugyanakkor ha valaki alulmarad a többiekhez képest, számára az egy kudarcélmény lehet.

A témában való elmélyülésem hatására és a kutatás eredményei alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az iskolák egyre nagyobb figyelmet fordítanak a hátrányos helyzetű tanulóakra. Ezzel szemben a jogszabályok és a szakmai programok csak részben nyújtanak segítséget a hátrányok mérsékléséhez. Úgy gondolom, hogy ez egy nagy hiányosság, mivel a hátrányos helyzetű gyermekek száma folyamatosan nő, így a pedagógusoknak muszáj felzárkózniuk ehhez a gyors tempóhoz. A tanulmány írása közben több olyan szakirodalmat is olvastam – például Bukodi Erzsébet és Kertesi Gábor munkáit –, amelyek ennek a szükségletnek a kielégítésére törekedtek: megoldási javaslatokat fogalmaztak meg és a lehető legrészletesebben körüljárták a problémát. A kutatás megtervezésénél is egy ehhez hasonló célt tűztem ki magam elé. Elsősorban a gimnazista fiatalokra koncentráltam, ami természetesen árnyalja a hátrányos helyzetűekről alkotott társadalmi képet. Nemcsak hogy alacsony ezen tanulók aránya a középiskolákban, de ők nem is a legszegényebb réteget képviselik ennek a kategóriának.

Úgy gondolom, az oktatáspolitikai aktuális állása mindig jól rávilágít arra, hogy a rendszer hogyan képes reagálni a társadalom szociálisan rosszabb helyzetű rétegeire, mennyire képes integrálni őket, illetve megfelelő minőségű oktatást nyújtani számukra. Az is fontos lenne, hogy mennyi ideig maradnak a rendszerben ezek a fiatalok, azonban erről a fentebb leírt statisztikai adatok sem nyújtanak pozitív képet. Egy jól működő társadalomban az oktatás, tehát a „kibocsátó oldal”, valamint a munkaerőpiac, vagyis a „befogadó fél” is összhangban vannak egymással.

Csapó (2015: 7) szerint az iskolázottság az ember általános életminőségét is javítja, de én úgy vélem, nemcsak egy emberét, hanem akár környezete életminőségét is. Szerinte „a hatékony oktatás a demokratikus társadalmak egyik legfontosabb alappillére [mivel] a demokratikus gondolkodáshoz és cselekvéshez szükség van a társadalmi összefüggések és folyamatok átlátására”. Egy másik munkájában részletesebben is kifejti az oktatás és nevelés szoros kapcsolatát. „A nevelés (...) az értékek formálása révén motivál a tanulásra, értelmet ad az erőfeszítéseknek, célszerűvé teszi a megszerzendő tudás felhasználását, a tudás viszont segíti megtalálni a helyes magatartást, és (...) szükséges lehet ahhoz, hogy a rossz döntéseket, a hibás viselkedésformákat elkerüljük” (Csapó 2000: o. n.).

Az oktatáspolitikai ugyanakkor nemcsak elvárja az iskolázottságot, hanem segíti is annak társadalmi szintű javulását. Liskó Ilona (2006: o. n.) szerint: „A szociálisan hátrányos helyzetű tanulók oktatásával való törődés megkülönböztetett felelősséget jelent az állam számára”, ezzel szemben egyre növekszik ezen fiatalok száma. A sok pályázat, támogatás, ösztöndíj ellenére is vannak olyan nehéz sorsú gyermekek és fiatal felnőttek, akiknek nincs és nem is lesz lehetőségük a társadalmi mobilitásra.

Irodalom

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. (Hatályos: 2016.01.01. – 2016.12.31.) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=29687.296237 (Utolsó letöltés: 2016.01.10.)
2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. (Hatályos: 2016.01.01 – 2016.06.30.) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=142941.314845 (Utolsó letöltés: 2016.01.10.)
- Andl Helga – Kóródi Miklós – Szűcs Norbert – Végh Zoltán Ákos (2009): Regisztráció, körzethatár, előnyben részesítés. A halmazottan hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatásának biztosítása a beiskolázás szabályozásával. In: *Esély*, 3: 38–73. <http://motivaciomuhely.hu/wp-content/uploads/2014/12/03andl.pdf> (Utolsó letöltés: 2015.11.14.)
- Bukodi Erzsébet (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek. In: *Elekes Zsuzsa – Spéder Zsolt (szerk.): Törések és kötések a magyar társadalomban.* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó, Budapest
- Csapó Benő (2000): Az oktatás és a nevelés egysége a demokratikus gondolkodás fejlesztésében. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2: 24–34. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00035/2000-02-ko-Csapo-Oktatas.html> (Utolsó letöltés: 2016.03.12.)
- Csapó Benő (2015): A magyar közoktatás problémái az adatok tükrében. In: *Iskolakultúra*, 25(7–8): 4–17. http://www.edu.u-szeged.hu/~csapo/publ/2015_Csapo_A_magyar_kozoktatasi.pdf (Utolsó letöltés: 2016.03.12.)

- Fejes József Balázs (2006): Miért (nem) fontosak a hátrányos helyzetű tanulók? In: Új Pedagógiai Szemle, 56(7–8): 17–26. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00105/2006-07-ta-Fejes-Miert.html> (Utolsó letöltés: 2015.12.30.)
- Kende Ágnes (2000): A kudarcok okai. In: Iskolakultúra, 2: 57–62. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00044/pdf/iskolakultura_EPA00011_2000_12_057-062.pdf (Utolsó letöltés: 2015.12.10.)
- Kertesi Gábor (2002): Oktatási reformterv a tanulási problémákkal küszködő, hátrányos családi hátterű gyermekek megsegítésére az alapfokú oktatásban. In: Esély, 13(1): 89–102. http://www.esely.org/kiadvanyok/2002_1/KERTESI.pdf (Utolsó letöltés: 2016.03.10.)
- Kossuth Lajos Gimnázium, Szakképző Iskola, Általános Iskola és Kollégium (2014): Pedagógiai Program – Középszolai nevelési program és helyi tanterv. Kossuth Lajos Gimnázium, Szakképző Iskola, Általános Iskola és Kollégium, Tiszafüred http://klg.czo.hu/images/stories/docs/pp3-2014knpht_2.pdf (Utolsó letöltés: 2016.02.21.)
- Kozma Tamás (1975): Hátrányos helyzet. Egy oktatásügyi probléma társadalmi vetületei. Tankönyvkiadó, Budapest
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): Oktatási adatok, 2014/2015. Statisztikai Tükör 2015/31. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1415.pdf> (Utolsó letöltés: 2015.12.03.)
- Központi Statisztikai Hivatal: Résztvevők a köznevelésben (2005–2014) <http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haViewer.jsp> (Utolsó letöltés: 2015.12.03.)
- Lannert Judit (2003): A továbbtanulási aspirációk társadalmi meghatározottsága. In: Lannert Judit (szerk.): Hogyan tovább? Pályaválasztási elképzelések Magyarországon. Országos Közoktatási Intézet, Budapest <http://ofi.hu/tovabbtanulasi-aspiraciok-tarsadalmi-meghatározottsaga> (Utolsó letöltés: 2016.01.02.)
- Liskó Ilona (2006): A hátrányos helyzetű tanulók iskoláztatási esélyei. In: Educatio, 1: 121–129. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00035/pdf/833.pdf> (Utolsó letöltés: 2016.03.10.)
- Liskó Ilona (2002): A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának minősége. Új Pedagógiai Szemle, 52(2): 56–69. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00057/2002-02-ko-Lisko-Hatranynos.html> (Utolsó letöltés: 2016.01.02.)
- Papp János (1997): A hátrányos helyzet értelmezése. In: Educatio, 1: 3–7. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00011/pdf/209.pdf> (Utolsó letöltés: 2015.12.10.)
- Programme for International Student Assessment – PISA (2013): Összefoglaló jelentés 2012. Oktatási Hivatal, Budapest http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_merese/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf (Utolsó letöltés: 2016.02.25.)

- Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: ki jut be? In: *Educatio*, 8(1): 79–94. www.edu-online.eu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/1280 (Utolsó letöltés: 2016.02.25.)
- Róbert Péter (2004): Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2004*. TÁRKI, Budapest <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a798.pdf> (Utolsó letöltés: 2016.01.10.)
- Venter György – Márton Sára (2009): Iskola és hátránykezelés. In: Bábosik István – Torgyik Judit (szerk.): *Az iskola szocializációs funkciói*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest